

IDAR KRISTIANSSEN

Av Kaisa Maliniemi Lindbach

Idar Kristiansen ble født i Honningsvåg i Finnmark i 1932. Noen år senere flyttet familien hans til Kåfjord i Troms, der han bodde mesteparten av livet. Selv om forfatteren ble født i Finnmark, blir han regnet som kåfjording. I tillegg var hans far opprinnelig fra Kåfjord, mens moren kom fra Lyngen. I voksen alder bodde forfatteren i flere år og ved flere anledninger i andre deler av Norge, men hjemlengselen og kjærligheten til hjembygda ledet han tilbake til Kåfjord gang på gang. Nettopp denne kjærligheten til hjemtraktene gjør at flere av hans romane, og spesielt diktene, er skrevet for og om hjemkommunen og området rundt Kåfjord.

Da Idar Kristiansen var åtte år gammel, okkuperte tyskerne Norge. Som for mange andre barn på denne tiden, ble også hans oppvekst preget av krigen. Han og hans familie måtte rømme til fjells og søke tilflukt i en hule før de kom seg til Troms i 1944. Som barn hadde han også en annen vond opplevelse som senere preget både hans liv og litterære produksjon. Han mistet nemlig sin far i meget ung alder. Egne opplevelser av krigen og ødeleggelsen av Nord-Norge, og opplevelsen av å miste faren ble temaer i hans siste roman som aldri ble helt ferdigskrevet.

Etter gymnaset bestemte Idar Kristiansen seg for å utdanne seg til lærer. Diktningen stod likevel hans hjerte nærmest. Allerede i 1949, 17 år gammel, publiserte han dikt i et julehefte som ble utgitt av elever på Tromsø lærerskole. Det tok likevel noen år før han publiserte sin første diktsamling. Han var 25 år da han debuterte med diktsamlingen *Sanger fra en tundra* i 1957. Da var han ferdig med lærerskolen og arbeidet som lærer. Tittelen til den første diktsamlingen peker treffende på temaer som han kom til å være opptatt av gjennom hele sitt forfatterskap. I 1961 publiserer Kristiansen sin andre diktsamling, *Alt du trodde glemt*. Disse diktsamlingene gir uttrykk for temaer som et menneskes ensomhet og lengselen etter kjærlighet, livet og døden, og følelsen av å være spesiell ved å bo i utkanten, langt fra de sentrale deler av verden. Spesielt hans skildringer av den barske nordnorske naturen gir uttrykk for at et menneske i Nord-Norge bor blant mektige makter som kan være både kjærlige og fiendtlige. De mektige maktene styrer naturen og viser sine kjæretegn gjennom sol og sommer, mens deres fiendtlighet kommer fram gjennom barsk natur og stormfullt vær.

Idar Kristiansen var opptatt både av den samiske og den kvenske kulturen. Forfatteren hadde selv både samisk og kvensk bakgrunn. I et intervju fortalte han at da han var barn, snakket de voksne rundt han kvensk, men som mange andre av hans generasjon, lærte han aldri dette språket. I 1970 ga Kristiansen ut dokumentarskildringen, *Korstog mot Kautokeino* om sameopprøret på 1850-tallet i Kautokeino. Hans bok overrasket nok mange, fordi leserne var vant til å oppfatte Kristiansen først og fremst som lyriker. *Korstog mot Kautokeino* var en av de første skildringer som beskrev opprøret som en sosial og etnisk bevegelse, og beskrev hvilken rolle den læstadianske bevegelsen spilte under opprøret. Konflikten mellom opprørerne og styresmaktene endte med en tragedie der presten og lensmannen mistet livet. To av opprørerne ble senere henrettet. Kautokeinotragedien blir nevnt også i flere av romanene hans.

I 1978 kom *Svanevinger i Nord* ut, den første delen av romanserien *Kornet og fiskene*. I romanserien valgte Kristiansen å beskrive førstegenerasjons kvener som hadde vandret fra Finland til Norge på 1800-tallet. Romanseriens første del forteller om den 15 år gamle Heikki, som etter å

ha fått høre eventyrlige historier om Nord-Norge, eller *Ruija* som det heter på kvensk, bestemmer seg for å flykte fra elendigheten i Finland og dra til Vadsø. Hans reise til Norge blir et eventyr der han havner i spennende situasjoner og møter mystiske personer underveis. Til tross for eventyrlige elementer er denne delen den mest realistiske av Kristiansens romaner.

Året etter kom *Den salte åkeren*, som er den andre delen av romanserien. I denne romanen er Heikki i Vadsø, eller *Vesisaari* som det heter på kvensk. For å skjule sin unge alder forteller Heikki at han heter Jaako. I Vadsø møter hovedpersonen Anne-Greta, ei fattig jente som bor i ei gamle utenfor Vadsø. Anne-Greta hadde blitt utnyttet av velstående menn både i Finland og i Norge. Hun prøver å ta hevn over en av mennene som hadde behandlet henne dårlig ved å angripe ham med kniv, men hevnaksjonen mislykkes og hun blir arrestert. Hovedpersonen føler seg forpliktet til å hjelpe henne, noe som ender med flukt mot den finske grensen. Denne romanen er den mest romantiske delen av romanserien.

I det tredje bindet i serien, *Stiene fører til havet* (1980), er hovedpersonen tilbake i Finland. Ti år har gått siden han forlot Vadsø. Han dyrker jord på sin hjemmegård sammen med kjæresten Inkeri. Uårene følger etter hverandre, noe som får han og Inkeri til å planlegge en ny vandring til Nord-Norge. Denne gangen er vandringen deres rettet mot Nord-Troms. Reisen til Nord-Norge blir også denne gangen et eventyr. Denne delen av romanserien inneholder mange mytiske elementer. I fortellingen er flere overnaturlige historier innflettet som en del av virkelige hendelser. Noen av dem er nesten som spøkeshistorier, der blant annet udøpte døde barn begynner å spøke for bygdefolket. Flere av disse historiene som Kristiansen beskriver i sine romaner, har overlevd som tradisjonsmateriale i Nord-Troms helt til våre dager.

Da tredje del av romanserien var avsluttet, vant Kristiansen Aschehougs litteraturpris. Han ble også nominert til Nordisk Råds Litteraturpris i 1980, men han vant ikke prisen. Likevel var han en av de mest omtalte forfatterne i nordnorsk presse på begynnelsen av 1980-tallet. Sammen med suksessen kommer ofte kritikk. Det skjedde også med Idar Kristiansen. Forfatteren ble kraftig kritisert for å ha skrevet om "kvenheroisme", noe som betyr at han beskrev kvenene på en urealistisk og mytisk måte. Kritikken grunnlag var basert på forventningene om hvordan nordnorsk litteratur burde ha vært på den tiden ifølge de litterære trendene. På 1970- og 80-tallet var det nemlig en periode i nordnorsk litteratur da det ble forventet at romanene ble skrevet som om de hadde vært virkelige hendelser. Forfatteren fortalte etterpå at han ville fortelle sine forfedres historie, en historie som har gått som en muntlig tradisjon i familien. Han forteller kvenenes historie som ikke hadde blitt skrevet ned før. Derfor var hans romanserie løst basert på virkelige hendelser. Hans romaner ligner på muntlig overleverte fortellinger. På denne måten viser Kristiansen også et annet spesielt kulturtrekk i Nord-Norge: De fleste som bor i distriktet har spesielle fortellinger om sin slekt, hvor de kommer fra, hva de har gjort eller andre forhold. Samtidig har en rik folkefortellingstradisjon og troshistorier levd blant kvener, samer og nordmenn på Nordkalotten. Denne kulturtradisjonen er fortsatt levende i Nord-Norge.

Den siste delen av romanserien *Guds nåde nordpå* (1981) ble nok preget av kritikken han ble utsatt for. Hovedpersonen i romanen er sliten og havner i situasjoner han ikke ønsker eller oppsøker. Til slutt forlater han familien og forsvinner på havet. Kjæresten hans, Inkeri, bestemmer seg for å reise tilbake til Finland med deres felles barn.

Noen år etter at den siste delen av romanserien var ferdig, ble den filmatisert av Lasse Glømm. Filmen fikk tittelen *Havlandet*, og den hadde premiere i 1985. Filmen var basert på romanseriens to

første deler.

Idar Kristiansen var en produktiv forfatter. Året etter at romanserien var ferdig, publiserte Kristiansen dikt- og novellesamlingen *Brenninger forut* (1982). Denne samlingen inneholder hans mest kjent dikt, "Her bor mitt folk", om hjemkommunen Kåfjord. I diktet kommer alle elementene som har preget hans forfatterskap, fram: Den barske nordnorske naturen, læstadianisme, kvensk, samisk og norsk kultur, livet i utkanten av verden og ensomheten. Diktet uttrykker likevel tydeligst hans kjærlighet og respekt for hjemtrakten. Med dette diktet viser Kristiansen at han var en virkelig ordkunstner. Flere i Nord-Troms har fått et nært forhold til dette diktet.

Kristiansen prøvde seg også som kriminalforfatter, men hans krimbok *Regnskap i rødt* (1983) ble ingen stor salgsuksess. Krimromanen ble den siste romanen som han rakk å publisere i sin levetid. Idar Kristiansen døde i januar 1985. Han ble 52 år gammel. Det kan synes som et paradoks at hans barndoms opplevelser ble temaer i hans absolutt siste verk. Da han døde, lå manuskriptet til romanen *Nådekvalpenes dal* uferdig på hans skrivebord. Romanen ble publisert rett etter hans død i 1985. Av notater han etterlot seg, kommer det fram at han hadde tenkt seg å skrive et trebindsverk ved navn *Nordfor Haltia*. Trilogien skulle omhandle evakueringen og brenningen av Nord-Troms og gjenreisningen etter krigen. Hendelsene i romanen hadde forfatteren lagt til et læstadiansk bygdemiljø i Kåfjord i Nord-Troms. Som hans andre romaner, var dette verket også preget av påvirkning fra kvensk og samisk kultur.

I dette heftet er tekstutdragene valgt med tanke på hva som mest treffende beskriver Kristiansens forfatterskap. Det første diktet "Jeg tenker på dere i Europas byer" er fra hans første diktsamling *Sanger fra en tundra*. Diktet viser den moderne unge forfatteren som setter sine hjemtrakter i motsetning til moderne europeiske byer. De moderne europeiske byene mangler den varmen og nærheten som man finner i Nord-Norge. Samtidig viser diktet lignende temaer som man finner også senere i hans dikt, blant annet i "Her bor mitt folk", som er valgt som andre dikt i heftet. Diktene viser at Nord-Norge er hans hjem, og der hører han til.

Fra hans romanserie er det valgt ut to tekster. Det første er åpningskapittelet "Mannen fra havlandet" fra *Svanevinger i Nord*. Hovedpersonen Heikki har fått et overraskelsesbesøk fra Norge. Onkalon-Matti er opprinnelig fra hovedpersonens hjemtrakter, men han reiste til Nord-Norge for å finne et lykkeligere liv. Han forteller hovedpersonen eventyrlige historier om Nord-Norge, noe som får Heikkis fantasi til å løpe. Bilde etter bilde fester seg i Heikkis hode: "Kvite fuglevinger, kjempesvære flatfisker, torskemager på ovnsglør, lyden av lange havsukk i tangvokste storfjærer." Heikki, som aldri har sett havet, har fått en drøm som han vil virkeliggjøre ved å reise til Nord-Norge.

Den andre teksten "Har du hørt om Kraken?" er fra *Den salte åkeren*. Den viser en av situasjonene der fiskere forteller om overnaturlige hendelser som man har hørt om eller opplevd selv. Situasjonen er plassert i forbindelse med en sammenkomst av fiskere i en hytte. Fiskerne har forskjellig kulturell bakgrunn, noen av dem er sjøsamer, noen kvener og noen nordmenn, uten at det blir direkte sagt i teksten. Felles for dem er at de alle har noe å fortelle om fra havet. Overnaturlige hendelser ser ut til å være en del av deres virkelighet. Hovedpersonen husker de historiene han hadde hørt hjemme i Finland om *vetehinen*, som er en slags mannlig havvette som har svart langt hår og skjegg. En annen mann forteller om Kraken som han møtte en gang på havet. Det spesielle med denne situasjonen er at det skjer et havari i nærheten av hytta dagen etter. Hovedpersonen legger merke til at ingen er opptatt av hva som er årsak til ulykken, om havariet er forårsaket av

naturen eller *meriraukat* eller draugen. Havari blir sett på som noe som er dagligdags. Hovedpersonen føler at livet på havet er som være i en krig.